

FESTIVALUL INTERNATIONAL DE TEATRU

AVRAM GOLDFADEN

A fost odată un festival...

În anul 2002, la Iași s-a desfășurat prima ediție a Festivalului de teatru idiș „Avram Goldfaden”. Era inițiativa fostului director al Teatrului Național, Ion Holban, și a fostului director al Institutului francez din Iași, Paul Levy. După cum vedeți, totul e la trecut. Când, după ediția a patra, din 2005, nici Holban, nici Levy nu au mai fost directori, nici festivalul nu a mai fost. Adică doi ani e la dispariție. Actualul director al Teatrului Național, regizorul Cristian Hadji-Culea, și primarul Iașului, Gheorghe Nechita, au decis să reia această firavă tradiție și să o ajute să se dezvolte. După cum explica la ceremonia de deschidere consilierul primarului, prof. Seril Târșălaru, Iașiul dorește ca, până în 2012 sau cel mai târziu 2018, să devină o capitală culturală a Europei. În acest context, un Festival de teatru, unic prin specificul său pe acest continent, e un element important. De aici și finanțarea pe care primăria a acordat-o teatrului în 2008. Dar, așa cum a declarat într-un interviu acordat unui ziar local și după cum ne-a explicat el cu mare claritate Rădulescu, secretara literară a Teatrului Național și coordonatoarea a Festivalului „Avram Goldfaden”, sumele de care au dispus organizatorii ediției de anul acesta sunt de câteva ori mai mici decât cele din 2005 și de alte câteva ori mai mici

decât în 2002. În aceste condiții a critica – fiindcă oriunde se poate critica ceva- este inutil. Nu se poate face ceva mai bun cu de multe ori mai puțini bani. Totuși...

Ce a lipsit față de edițiile trecute? În primul rând, au fost foarte puțin prezente personalități culturale din țară și din străinătate care se ocupă de teatrul și literatura idiș, ceea ce a făcut ca interesul presei pentru dezbaterile de dimineață să fie modest. Programarea e și ea nepotrivită, Festivalul de la Iași fiind, pe plan național, strivit de alte manifestări teatrale importante care concentrează în măsură mai mare interesul criticii. De aici și o popularizare redusă la nivel național. Totuși, e bine că Festivalul a fost reluat. Chiar dacă el nu e al „teatrului idiș”, cum era în original, ci doar „internațional” dar cu un evident, am spune chiar exclusiv, caracter evreiesc al tematicii. Dacă Primăria Iașului vrea să sprijine Festivalul de teatru „Avram Goldfaden”, atunci va trebui să aloce mai mulți bani, să convingă viitorul ministru al Culturii să aloce și el fondurile importante care erau acordate edițiilor din trecut și să găsească sponsori din sectorul privat. O capitală europeană a culturii se bazează, evident, pe valorificarea tradiției intelectuale locale dar și pe amplorarea manifestărilor culturale. (ANDREI BANC)

Gabriela Popescu în „Copilul din spatele ochilor”

Scurtă cronică de teatru

Anca Mocanu a fost timp de cinci ani secretarul literar al unuia din principalele teatre bucureștene. Acum e înscrisă la doctorat la UNATC „I.L. Caragiale” și are ca temă de cercetare „Istoria teatrului evreiesc din România”. Am rugat-o să ne scrie despre măsura în care crede că la Festivalul Internațional de teatru „Avram Goldfaden” s-a resimțit spiritul lui Goldfaden.

Andrei Finți în „Jocul regilor”

Una din întâlnirile de la „Uzina cu teatru” a avut loc cu ing. Ion Mitican, un specialist în calculatoare, sexagenar, împătimit de istoria Iașului dar și a Moldovei, autor al unei interesante cărți despre „Istoria evreilor din Tg. Cucului”, vechi cartier evreiesc al orașului. Ion Mitican este o enciclopedie vie, impresionant prin debitul verbal rapid, cu care revarsă pur și simplu asupra auditoriului un val de informații. Din această inundație de date, care ne-a copleșit, am încercat să fixăm câteva pentru cititorii noștri.

Spiritul lui Goldfaden în Festivalul de la Iași

Reluarea la Iași, leagănul teatrului evreiesc, a Festivalului Internațional de Teatru « Avram Goldfaden » nu poate fi decât o bucurie pentru spațiul cultural românesc și în special pentru mișcarea teatrală.

Teatrul în limba idiș ale cărui temelii au fost puse de poetul, dramaturgul și regizorul Avram Goldfaden la 1876, expresia îmbinării perfecte dintre tradiție, folclor, umor și spirit critic evreiesc era și o formă de exteriorizare a extazului mistic religios. Teatrul idiș era locul în care, în momente grele din istoria lor, evreii au găsit legătura cu religia. Teatrul idiș era expresia identității lor.

Varietatea subiectelor, îmbogățind tradiția și modernizând spectacolul popular inaugurat de Goldfaden, a conferit un aer special spectacolului de teatru evreiesc. Spectacolul Companiei „Beit Shalom Aleichem” din Israel, *Just Remembered*, a readus, cu umor și prin inventivitatea jocului actoricesc, o notă din spiritul „spectacolului Goldfaden”. Festivalul a adus în atenția publicului producții cu o paletă tematică diversă, abordată cu mijloace tradiționale, moderne dar și inova-

toare pentru teatrul evreiesc.

În toate spectacolele s-a regăsit o temă, un subiect care să exprime prin diverse moduri forme ale spiritualității iudaice: emoția poveștilor de viață și a romanțelor din limba ladino (Compania Chichibunich), tema creării *golemului* în spectacolul de dans (Compania Arkadi Zaides), pledoaria pentru omenie indiferent de religia în care te naști („Nathan înțeleptul”, de G. Lessing), monologul emoționant despre suferința care naște viață și iubire (Gabriela Popescu, în „Copilul din spatele ochilor”, de Nava Semel), povestea dificilă a trădării în iubire pentru iubire, a cărei protagonistă, Maia Morgenstern, a îmbinat cu finețe actoricească spaima și bucuria (ca și interpretarea excepțională a actorilor din „Jocul regilor”, de Pavel Kohout) spectacolul morții, în iudaism, văzut de Hausvater ca un tot unitar între mișcare scenică, muzică și joc.

Spectatorii și-au împlinit nostalgia și bucuria reîntâlnirii cu una din cele mai distinse și fermecătoare personalități ale teatrului idiș, dar și ebraic, Lya König, care ne-a oferit prin recitalul său o lecție de tinerete și profesionalism.

Povestea Teatrului evreiesc „Pomul verde”

- Cu ing. Ion Mitican despre
istoria Teatrului de la „Pomul verde” -

După informațiile istorice, se pare că evreii au apărut în Iași pe la 1200, odată cu armenii. După anul 1500, sunt plăci mortuare care atestă existența lor. Pe la 1760, în Moldova erau cca. 1700 de evrei, dintre care în Iași doar câteva zeci. În timpul domniei lui Mihail Sturza, numărul lor ajunse la 17.000 în Iași. Ei sunt 25.000 la 1838 și peste 30.000 în timpul domniei lui Al.I. Cuza.

În 1875, se deschide o cofetărie cu grădină, acolo unde este acum clădirea Băncii Naționale. Ea era proprietatea lui Simon Marc dar terenul era închiriat de la boieroaica Ruxandra Balș. Era o grădină bătrânească, între copacii căreia se aflau răspândite mesele cofetăriei. Apar acolo cu spectacole și cîntăreții din Brod. În 1876, Simon Marc aduce o orchestră. Iar în iunie, vine acolo Avram Goldfaden. El prezintă în grădina lui Marc spectacoale cu 3-4 piese diferite. Povestea

nu a început deci la „Pomul verde”, cum spune legenda. În luna august, la un spectacol asistă Mihai Eminescu, care scrie o cronică apreciativă în „Curierul”, articol care e considerat actul de naștere – și recunoaștere – a teatrului idiș din România. S-a jucat până în octombrie. Atunci se deschide un cazinou, al lui Usher Isershon, numit „Cazinoul din Viena” în grădina „Pomul Verde”, care se afla mult înapoi față de cofetărie și avea două intrări. „Grădina” a avut și o sală pentru spectacole pe timp de iarnă dar sala era mai puțin frecventată decât grădina. În 1885, Banca Națională cumpără grădina familiei Balș, demolează teatrul și își construiește sediul în care funcționează și azi. Teatrul idiș avea mare succes, iar la moartea lui Ronetti Roman, în 1908, l-au însoțit pe ultimul drum peste 1.000 de oameni.

Uzina cu teatru

Teatrul Național din Iași se află în renovare, așa că direcția lui a recurs la diverse soluții ingenioase pentru a adăposti Festivalul „Avram Goldfaden”, folosind toate sălile disponibile. Una dintre ele, aflată în spatele sălii de spectacole, în clădirea unde a funcționat cândva prima uzină electrică a orașului, a găzduit în aproape fiecare dimineață dezbaterile pe teme de interferențe culturale și a fost denumită „Uzina cu teatru”.

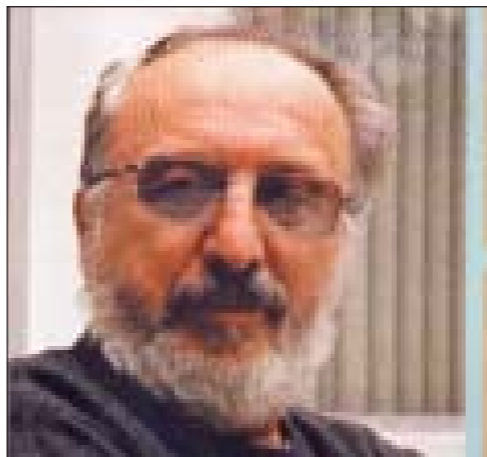
LEON VOLOVICI, DESPRE “ȘTEȚI” ȘI TEATRUL IDIȘ

Discuțiile despre teatral idiș și atmosfera ștețl-ului evreiesc au fost deschise de confratele nostru, Geo Șerban, moderate de Laurențiu Ursu, doctorand în „Istoria antisemitismului” la Universitatea ieșeană, și au fost precedate de o amplă intervenție a istoricului literar israelian Leon Volovici.

COMOARA DE SUB POD

Lumea ștețl-ului e o lume disparută dar ea a fost o sursă de inspirație pentru Avram Goldfaden,- a remarcat Leon Volovici. Paul Levy, unul din inițiatorii festivalului, a stimulat descoperirea comorii de spiritualitate pe care o conține teatrul evreiesc, înțelepciunea profund filosofică și religioasă, pe care folclorul evreiesc

o redă adesea sub formă de parabolă. Și Leon Volovici a citat una : un croitor din Cernăuți vizează mereu că, sub un pod din Viena, se află o comoară. Până la urmă, stimulată de vis și de dorința de a se îmbogăți, pleacă la Viena și se

Un curs de cultură idiș la București

Camelia Crăciun a studiat literatura și istoria evreiască est-europeană la București, Budapesta (Central European University) și Oxford (Oriental Institute). În prezent, finalizează o teză de doctorat despre scriitorii evrei de limbă română în perioada interbelică, sub coordonarea profesorului Leon Volovici, la Central European University, Budapesta. A beneficiat de stagii de cercetare în Franța, Israel și Statele Unite. A scris numeroase studii, apărute în publicații din Statele Unite, Elveția, Olanda, Franța, Româ-

nia și Marea Britanie. Am rugat-o să ne prezinte acest curs, care este o premieră în România.

„Din această toamnă am început să predau un curs de literatură și cultură idiș pentru studenții din anul doi al programului de masterat în studii iudaice de la Facultatea de Litere a Universității București. Inițial, am venit cu o serie de opere literare ale clasicilor Șalom Alechem, I. L. Peretz, Ansky, Bashevis-Singer, Șalom Asch și Ițic Manger, dar, discutând cu domnul profesor Leon Volovici, mentorul meu, am descoperit

apucă să sape sub podul pe care îl visase. Dar îl oprește paznicul. Iar paznicul îi spune că și el vizează adesea că, la Cernăuți, sub casa unui croitor se află o comoară. Dar nu are cum să se ducă acolo să sape după ea. Croitorul nostru se duce fuga acasă, la Cernăuți, sapă sub casa lui și găsește comoara visată de paznic. Concluzia lui Volovici : uneori, ca să descoperi comoara care se află în tine, trebuie să pleci departe. E ceea ce a făcut și Goldfaden, dar e și destinul lui Leon Volovici însuși. Iar Paul Levy i-a ajutat pe ieșeni să descopere comoara pe care o aveau la ei acasă. Leon Volovici și-a exprimat satisfacția, în legătură cu deschiderea spre cultura evreiască în țara noastră, cu faptul că, din acest semestru, la Facultatea de litere din București a început un curs de literatură idiș !

LA TEATRU, CU UN SENTIMENT DE FERVOARE

Eu am fost dus la teatru înainte de a fi dus la școală, memorează Leon Volovici. Aveam la reprezentații un sentiment asemănător cu fervoarea religioasă. Teatrul idiș era o păstrare a legăturii cu Biblia, cu tradiția religioasă, fiindcă principalele mituri religioase erau transpuse în teatrul idiș. Păș umorul evreilor din România, care nu era răs cu lacrimi ci printre lacrimi. Toate dramele lumii evreiești căpătau viață și o interpretare literară prin acest teatru. Și pentru Franz Kafka înălțămirea cu teatrul idiș a însemnat revelația întâlnirii cu lumea iudaică și cultura autentică în limba idiș.

RĂDĂCINI... SHORASHIM

- Un șir de spectacole și artista în căutarea lor -

Teodora Enache. Un CD cu titlul „Rădăcini-Shorashim” aștepta la ieșirea din sala „Cub” după recitalul cu același titlu oferit de Teodora Enache. Un recital care și-a ales această temă fiindcă el conține atât muzică populară românească cât și klezmer, uneori, doar uneori, adaptată la ritmurile de jazz. Cum spunea fascinant interpretă de jazz, muzica idiș e născută din folclorul românesc, iar doina e inima muzicii klezmer. O idee care e exprimată direct și în documentarul lui Radu Gabrea „Rumenye!Rumenye!”(partea II-a, „Căutându-l pe Schwartz”), prezentat la Festival și consacrat turneului în țara noastră al unei magnifice interprete americane de klezmer, Elisabeth Schwartz, și al soțului ei, Yale Strom.

Elisabeth Schwartz a întreprins, la inițiativa lui Radu Gabrea, un turneu în România, în care a cântat în diverse sinagogi, unele active, altele doar monumente ale trecerii prin istorie a evreilor din orașe moldovenești. Iar la București a oferit un recital, alături de Teodora Enache. Turneul, recitalul și un lung interviu cu Elisabeth constituie structura documentarului lui Radu Gabrea, un film despre o actriță americană în că-

utarea rădăcinilor, fiindcă Elisabeth Schwartz se duce și la Tg. Frumos, încercând să mai găsească locul în care a fost casa bunicii ei. „Sunt americană, sunt newyorkeză dar mă simt și româncă”, spune Elisabeth în interviul din film.

Căutarea rădăcinilor a inspirat și spectacolul în ladino „ Chi Chi Bunich”, al companiei britanice „Dante or Die”. Un spectacol aproape fără cuvinte, în care esențialul sunt muzica ladino și dansul. Dar și participarea interactivă a spectatorilor. Un spectacol fără decoruri în care exprimarea corporală a actorilor e esențială. Toți sunt actori cu studii de dans. Am stat de vorbă cu managera trupei, regizoarea și interpreta *Daphna Attias*.

„Un spectacol al unei trupe britanice care începe prin a servi spectatorilor halva și ceai de mentă?”

„Am încercat să creem puțină atmosferă grecească. Povestea noastră începe din Cipru. E un spectacol pe care l-am creat în memoria bunicii mele, care era sefardeză cipriotă. Am găsit două înregistrări ale aceleiași cântec, în ladino, una este o înregistrare a bunicii cântând în bucătărie iar a doua este a străbunicului, o imprimare făcută cu alți 40 de ani înainte. Am adăugat apoi alte melodii ladino. Ladino e o limbă pe cale de dispariție, plecată din Spania spre Imperiul Otoman și apoi spre Balcani și Maroc. Este o formă orală, nomadică, ce a supraviețuit 500 de ani.

„Numai doi din cei 7 actori suntem evrei sefarzi iar restul sunt greci stabiliți în Anglia.

Esti Svidsensky. Revenirea la rădăcini a fost și emoția pe care a trăit-o Esti Svidsensky. Împreună cu Michael Teplitsky (amândoi fabuloși actori de comedie, virtuozii ai rostirii în ivrit, deși născuți, ea la București și el la Baku), Esti a interpretat o adaptare proprie după schița lui

Teodora Enache

Elisabeth Schwartz

Șalom Alechem despre Menahem Mendel, care dorește să devină om de afaceri, schiță care a generat și un musical la TES. Esti și-a creat propriile spectacole în ivrit și idiș, a luat premii la festivaluri internaționale de teatru. Bunicii ei sunt din Tg Neamț, Tatăl s-a mutat la Iași, acolo s-a înscris, părinții au plecat la București și de acolo, cu micuța Esti și cu bunicii, au făcut Alia cu aproape 30 de ani în urmă. Vorbim în engleză. O întreb de ce nu se duce la Tg. Neamț, care e la 30 de minute distanță cu mașina. Îmi răspunde în română:

„Mi-e frică.

Din când în când, scapă câte un cuvânt în limba natală a bunicii lor. Așa se face că, discutând despre teatrul idiș, deodată spune, luminându-se la față :

„Uite, fata asta deschide mereu poarta ! Rămân interzis, nu are nici o legătură...”

„Mi-a revenit din memorie fraza asta pe care o spuneau bunicii. E prima oară când vin în România și, auzind în jurul meu româna, mereu îmi reamintesc căte ceva din ce spuneau bunicii...”

Sunt rădăcini înfipte adânc în timp, de care evreii, oriunde ar fi, totuși nu se pot desprinde. E rădăcina care ne ține de 2.000 de ani legați de Israel și totodată ne nește cu țara natală și cultura ei, oriunde am fi.

Premiul F.C.E.R. „Sevilla Pastor” pentru Lia König

Cu Lia König despre Sevilla Pastor

În cadrul Festivalului de teatru „Avram Goldfaden”, un loc special l-a ocupat recitalul extraordinar „Lumea dintre ieri și azi” oferit, în idiș, de Lia König. Celebra actriță, supranumită „Doamna teatrului din Israel”, societară la Teatrul „Habima”, unde joacă în ivrit, a primit cu această ocazie din partea F.C.E.R și a Joint premiul „Sevilla Pastor”, înmănat de dr. Aurel Vainer, președintele F.C.E.R, venit special la Iași pentru această ceremonie. După cum a subliniat cu acest prilej dr. Aurel Vainer, evocând câteva date biografice ale laureatei, Lia König a jucat 14 ani la Teatrul Evreiesc de Stat din București. „Îmi amintesc de apariția ei covârșitoare în rolul Annei Frank, pentru care a fost distinsă atunci cu „Premiul de Stat”. Dar în plus glorie, Lia și soțul ei, cunoscut om de teatru Zwi Stopler, au plecat în 1961 în Israel, unde „a făcut cea mai mare carieră a unui actor evreu român”.

„Vom continua să acordăm acest premiu și în anii viitori, la Festivalul „Avram Goldfaden”, ne-a asigurat dr. Aurel Vainer.

Lia König a apărut îmbrăcată în mătase neagră, fluturându-și mânecele largi ca două aripi, cu un triplu colier de perle strălucitoare, strâns pe gât, numai zămbet și voioșie, în ciuda anilor care se adaugă peste 70. A intrat imediat în dialog cu sala, a cântat, a dansat, a dansat – ca în clasicul teatru idiș al lui Goldfaden, care a prins din nou viața la Iași. Și, printre altele, ne-a oferit cântecul din „Mutter Courage”, primul spectacol pe care ea l-a văzut pe scena Naționalului ieșean, ultimul rol jucat de mama ei, Dina König, și unul din marile succese ale Liei.

După spectacol, am stat de vorbă cu Lia König. Era emoționată încă, pe scenă în momentul premierii i s-a frânt la un moment dat glasul de emoție și au apărut câteva lacrimi.

„Teatrul Național din Iași a avut totdeauna o atitudine de excepție față de teatrul evreiesc. Am jucat pe scena lui rolul Annei Frank și faptul că nu l-au uitat pe Goldfaden înseamnă că nu au uitat nici această cultură.

„Ați cunoscut-o cumva pe Sevilla Pastor ?”
„Sunt născută într-o familie de actori, m-am născut la Lodz, în Polonia, unde părinții mei, Dina König și Iosif Kamen, se aflau în turneu. Așa era atunci : actorii trupelor care jucau în idiș se aflau tot timpul în turneu, în căutarea publicului lor, răspândit pe o arie întinsă. În casă se discuta tot timpul despre actori, cum se vorbește despre prieteni. Țin minte cum la Cernăuți, mama m-a luat de mână și a mers cu mine să o vizităm pe Sevilla, care se afla atunci în turneu acolo.

Sevilla s-a născut Ziegler și s-a căsătorit cu Pastor, și el un actor. El s-a speriat de atmosfera antisemită din România din anii 37-38 și a plecat în Polonia, care i se părea mai sigură, dar l-au prins acolo războiul, naștiții, și a murit în lagăr. Sevilla a continuat turneele. Anschluss-ul a găsit-o la Viena, unde avea un succes imens, era adorată de public. După război, douăzeci de ani mai târziu, când mă aflam la Viena, pe ruta în care am ajuns în Israel, chelnerul de la un restaurant, aflând că suntem din România, ne-a întrebat : ce mai face Sevilla Pastor? Când nemții au intrat în Viena, familia Sevillai a fugit la Cernăuți. Familia mea se afla acolo când au intrat sovieticii. Sovieticii au înființat la Cernăuți un teatru evreiesc și Sevilla juca acolo. Când au intrat trupele române, noi ne-am retras cu rușii și am ajuns la Tașkent. Așa am rămas în viață. Sevilla a rămas la Cernăuți, de unde românii au deportat-o în Transnistria. Acolo și-a câștigat existența ca manichiuristă și a supraviețuit. După război, și ea și familia mea au ajuns la București. Ea a jucat la TES, unde în 1946, un grup mare de actori de prim rang au creat acest teatru. Acolo au jucat și părinții mei, am jucat și eu...”

„Sunteți acum actriță de limbă ivrit, dar aici ați jucat în idiș...”
„Cît timp mai avem o populație evreiască de limbă idiș, teatrul acesta trebuie să trăiască. În luna august am fost la Cernăuți, la un Congres al limbii evreiești. Acolo, în urmă cu 100 de ani, în exact aceeași casă a avut loc un congres similar. La 15 octombrie, în același oraș vor deschide, în idiș, un festival cu titlul „Povestiri”. Și la Habima a avut loc o seară de teatru idiș dată de mine. Ițic Mandel are o povestire, în care spune : „o noapte

lasă stelele altei zile”...Trebuie continuat !

„La Festival au fost și trupe, unele israeliene, alcătuite din doi până la cinci actori, care fac parte din așa-numitul „teatru minimalist”. Cum vi se pare acest curent nou?”

„În Israel avem festivalul de la Accra, unde se joacă foarte mult acest teatru. Aceste trupe creează și spectacole cu opere clasice, cum ar fi „Idiotul”, „Crimă și pedeapsă”, „Macbeth”. E o mișcare teatrală de necrezut în Israel. Eu joc acum în „Șoferul doamnei Daisy”. A fost și un film făcut după această piesă. Am ajuns la peste 300 de reprezentații. Credeți că jucăm în săli mici? Nu, domnule : la Kiriat Haim, un orașel de care poate nici nu ați auzit, au o sală de 1000 de locuri și am avut 34 de reprezentații.

Aici sunt banii noștri...

În cadrul Festivalului „Avram Goldfaden” a fost prezentat documentarul realizat de Alfredina Iacobitz, de la TVR Iași, despre moștenirea culturală a evreilor din Iași. Intitulat „Iașiul Pomului Verde”, filmul e un documentar de montaj, bazat pe imagini de arhivă despre trecutul evreilor din acest oraș și filmări efectuate la prima ediție a Festivalului. „Aici sunt banii noștri”, am exclamat, reluând un slogan clasic de pe vremea când Traian Bănescu era ministru al Transporturilor și construia drumuri. Aici sunt banii publicii, folosiți cu talent și profesionalism de către o realizatoare a televiziunii publice. Într-un mediu de televiziune poluat, cum este cel al canalelor private, Televiziunea publică din Iași a făcut un documentar care poate fi trimis în lumea întreagă, serios, cu un comentariu echilibrat, montat

profesional, exact cum așteptam de la o instituție finanțată din banii noștri.

Ce m-a surprins este o replică, dată de dr. Aurel Vainer în interviul acordat Alfredinei Iacobitz : „La ora aceasta - spune președintele F.C.E.R - peste 90 % din cei ce se ocupă în țara noastră de studiul culturii și istoriei evreilor nu sunt evrei”. E suficient să vă uitați și în paginile noastre și vă veți da seama că acest fenomen pozitiv are o amploare deosebită, ceea ce nu poate decât să asigure valorificarea moștenirii culturale a etniei noastre pe mai departe, integrată în cultura română.

Pagini realizate de
ANDREI BANC